

Культура 10

05-03-2025

Тиждень #31

Лекція #11а:

Графіка - вступ

(початок – закінчення)

Лекція #11б:

Графіка – княжої доби

(початок – прозїрки 24)

Завдання (з книжки *Українська Культура II*):

Прочитати:

Лекція 11:

Графіка

ст. 58-62

Лекція 12:

Графіка XV-XVIII ст. Початки і розвиток гравєрства

Виконати:

Виконати:

**Виконати завдання «Закріплення», питання 1-6 на ст. 66 в книжці
Культура II.**

*** Прошу закінчити залеглі завдання і передати або переслати мені
в найближчий час. ***

ГРАФІКА

Графіка — це вид образотворчого мистецтва, в якому головним є сам рисунок (слово "графо" у перекладі з грецької мови означає "пишу"). Графіка близька до малярства, але відрізняється від нього тим, що у графіці основним є лінія (контур), коли в малярстві основним є колір. Графічні образки бувають однобарвними або багатобарвними, але переважно графіки вживають контрастом чорного і білого, світла й тіні. Графіка здебільш виконується на папері.

Графіка буває у вигляді або:

— оригінального малюнку, виконаного на папері олівцем, вуглем, чорнилом (тушшю), пензлем тощо;

— друкованої відбитки/репродукції (так званої "гравюри"), розмноженої більшим тиражем. Гравер вирізає на дерев'яній дошці, металевій плиті чи на іншому матеріалі зображення, накладає на нього чорнило або фарбу і витискає на папері певну кількість "естампів" (копій).

Графіку використовують у мистецькому оформленні обкладинок та ілюстрацій книжок, газет чи журналів, оформленні грамот, плякатів, афіш, реклям, грошей, поштових марок, листівок, гральних карт і т. п. Все це — графічні твори, з якими ми щоденно зустрічаємось. Багато мистців створюють технікою гравюри і самостійні картини. З огляду на те, що графіка призначена більше для масового числа глядачів, зображення у графіці є більш реалістичні та більш зрозумілі, ніж у малярстві.

ГРАФІКА КНЯЖОЇ ДОБИ

Мистецтво графіки почало широко розвиватись в Україні з появою письма та поширенням книг. Тоді книжок не друкували, а переписували і прикрашали їх орнаментами та мініатюрними малюнками, щоб вони мали привабливий вигляд. Книжки любили і цінували за знання і мудрість. Тому переписувачі книг присвячували багато часу й уваги, щоб якнайкраще їх оформити. Щоправда, не кожний рукопис був прикрашений і не кожному книжку писали гарним, урочистим письмом — каліграфією.

Способи мистецького оздоблення книг перейняли в нас із Греції, де вони виробились на основі широкої обізнаності з традиціями рукопису серед різних народів. Значний вплив на мистецтво прикрашування книг в Україні мала також Західня Європа з її багатою традицією книжкових "ілюмінацій".

Головними видами прикрашання рукописів були:

Переписування книжок у бібліотеці Софійського собору. Мініатюра з Радзивілівського літопису.

Заставки — орнаменти вгорі першої сторінки тексту книжки або на початку розділу. Заставки були переважно вміщені в прямокутник і складались з геометричних орнаментів — кубиків, гарно сплєтених між собою, рослинних мотивів (наприклад, в'язки квітів та листків) і не раз включали зображення фантастичних тварин, птахів чи людських постатей.

Часто заставки мали форму плетінки.

Ініціали — прикрашені орнаментами перші літери тексту або розділу. У велику початкову літеру вплітали різні комбінації орнаментів, зображення тварин або людей.

Кінцівки — орнаментальні закінчення розділу та книжки: у вигляді ваза з квітами, головою людини тощо, сплєтених докупи у формі переверненого трикутника.

Мініатюри — малі ілюстрації серед тексту книжки.

Середньовічні книжки писали на пергаменті — оправлений в телячій або овечій шкірі. Знаряддя письма були гусяче перо й чорнило. Малюнки в рукописах розмальовували подібно до того, як розписували ікони та фрески. Малювали переважно темперою — фарбою з рослин чи мінералів, розведеною на яєчному жовтку. Кольори були переважно яскравими. Цю яскравість часто підсилювали позолоченим обведенням фігур та їх одягу або тлом із золота, яке накладали листками або розчином.

Образи були виконані у візантійському стилі, хоча в книжках, більше ніж в іконописі, мистці чулися вільнішими виявляти свою індивідуальну артистичність. Рукописи княжої доби вважаються творами мистецтва. Вони були оформлені майстерно й з великою любов'ю; під час праці над ними мистці вкладали весь свій мистецький талант, індивідуальні уподобання й смаки. Переписувачами книг були в основному монахи, рідше дяки, а для прикрас запрошували ченців-майстрів, що називались рисівниками. На жаль, ці майстри не підписували своїх творів, і тому ми не знаємо їхніх імен.

У тих часах найбільше були поширені євангелії та богослужєбні книги, тому більшу частину мініатюр складають зображення Христа і християн-

ських святих. Але навіть у тих релігійних книгах іноді зустрічаєм картини нецерковного характеру, наприклад, композиції з життя світських людей та сцени історичних подій, передовсім боїв. Є і багато зображень тварин і птахів, які переважно служать алегоричними символами.

У ранній українській графіці помічаємо сильний візантійський вплив, головню в замилюванні до плетінкового орнаменту. З часом графіка набувала українського характеру із зображенням сцен місцевого життя і портретами визначних осіб того часу (князів та їхніх родин, українських святих і т.д.).

*Облога міста. Мініатури з
Радзивилівського літопису. XV ст.*

Збереглись такі визначні пам'ятки книжкового мистецтва:

Остромирове Євангеліє (з XI ст.) — найстарший на Сході Європи рукопис. Книгу прикрашено численними заставками та ініціалами і трьома великими мініатюрами євангелістів. Євангеліє написане гарним урочистим письмом — "уставом". Саме через мистецьку майстерність його мініатюр та ініціалів Остромирове Євангеліє вважається шедевром книжкового мистецтва XI ст.

"Ізборник Святослава" (також з XI ст.). Він прикрашений численними зображеннями тварин, птахів, людей, і

містить груповий портрет князя Святослава, сина Ярослава Мудрого, та його родини.

Трірський псалтир (відомий також як "Кодекс княгині Гертруди"). Написаний в Німеччині, він містить п'ять гарних мініатюр, які монахи в Україні вклали до книжки. Серед них є портрет сина Гертруди — князя Ярополка з родиною. Творці мініатюр вміло сполучили елементи візантійського, західно-європейського та народньо-українського малювання. Таку сполуку виявляють і інші рукописи того періоду.

Радзивіллівський літопис з XV ст. (названий так тому, що останніми його власниками були литовські князі Радзивілли). Книжка багата на ілюстрації — їх понад 600,

Пересопницьке Євангеліє (1556-1561 pp.) — реліквія українського народу. На ньому присягають новообрані президенти.

які представляють картини з історії й побуту давньої України. Саме цим літописом поширився звичай давати до книжок більше картин з історії та побуту українського народу.

Пересопницьке Євангеліє з половини XVI ст. — служить євангелієм, на якому присягають президенти України. Воно розкішно прикрашене різними орнаментами, в основному рослинного характеру.

Пояснення слів

афіша — poster
вуголь — charcoal
заставка — headpiece
кінцівка — tailpiece
плетінковий — braided, laced
рисунок — drawing
туш — India ink

вплітати — entwine, interweave
графіка — graphic arts
ініціал — initial letter
мініятура — illumination, miniature
реклама — advertising
тираж — circulation, quantity

Закріплення

1. Що таке графіка? 2
2. Подайте приклади предметів, які прикрашають графікою. 2
3. Подайте кілька способів, якими давні книги були прикрашені графікою. 2
4. Як візантійський стиль вплинув на українську графіку княжої доби? /
5. Хто в княжі часи займався переписуванням та оформленням книг? /
6. Назвіть найстарші пам'ятки графічного мистецтва в Україні (рукописи). 2

Сполучіть колони

1. мініятура — орнамент вгорі сторінки

2. дерев'яний	_____	техніка гравюри, що виконується на лінолеумі
3. літографія	_____	орнаменти в кінці книжки або розділу
4. заставка	_____	прикрашена орнаментом перша літера тексту
5. лінорит	_____	техніка гравюри, що виконується на спеціальному камені
6. ініціал	_____	техніка гравюри, що виконується на дерев'яній дошці
7. кінцівка	_____	мала ілюстрація серед тексту книжки
8. офорт	_____	тип гравюри, виконану на металевій плиті при допомозі воску

Вправа

Під кожним рисунком внизу зазначіть, який це вид графіки: ініціал, заставка, кінцівка, чи мініатюра.

Вправа — аналіза

Розгляньте мініатюри Радзивілівського літопису подані у цьому розділі. Цей літопис написаний на початку XV-го століття, але є копією старшого літопису з початку XIII століття. Книга містить понад 600 кольорових мініатюр, що ілюструють події та життя людей княжих часів. Опишіть, що представлено у кожній мініатюрі.

ГРАФІКА XV-XVIII ст.

ПОЧАТКИ і РОЗВИТОК ГРАВЕРСТВА

Поява друкарства у першій половині XVI ст. породила і нову форму графіки — гравюру. У граверстві образ рисується не безпосередньо на папері, але вирізується на якомусь твердому предметі (дереві, металі тощо), з якого відбивають чи віддруковують репродукції на папері. Завдяки друкарству стало виходити все більше книжок, а це в свою чергу пожвавило розвиток графіки, оскільки необхідним атрибутом книжки далі вважалося привабливе мистецьке оздоблення.

У своїй орнаментатії перші друковані книги майже повністю наслідували графіку рукописних книг. Зрештою, книгодрукування почалося, коли рукописна книга стояла на вершинах свого розвитку.

На верху першої сторінки тексту давалось орнаментальну **заставку**, вміщену в прямокутник. Початкові літери розділів — **ініціали** були великі розміром й сплетені з різномірних орнаментів, переважно рослинних. А далі вміщували ілюстрації — т.зв. **мініатюри**. На відміну від багатокольорових малюнків рукописних книг, перші друковані книги були оздоблені лише чорно-білими гравюрами. Часом заставки та ініціали оживлювали ручним

додатком яскраво-червоної фарби. Своїм майстерним виконанням гравюри тих часів справляли не менше враження, як багатокольорові малюнки рукописних книг.

Першим осередком українського граверства був Львів. Там у половині XVI ст. майстер Лаврентій Филипович створив граверську школу. Найстарша друкована книга з гравюрами, що збереглася в Україні, є **Апостол**, виданий 1574 р. львівським братством Успенської церкви. Не-

Невідомий гравер. Притча про багача і смерть.
3 "Євангелія учительного". 1637 р. Київ.

довго після цього постали в Україні ще й інші осередки граверства, найвидатнішими з яких були Острог (друкарня Острозької Академії) і Київ (друкарня Печерської Лаври). У кожному з цих осередків присвячувалось велику увагу удосконаленню якості своїх видань, тому техніка українського граверства стояла на високому рівні.

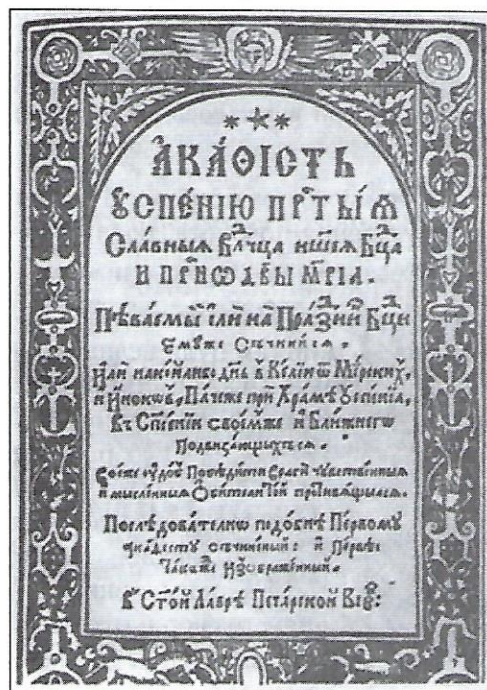
Із плином часу графічне оздоблення книг збагачувалось новими елементами, хоч в основному мистці дотримувались усталених традицій. Натомість з кінця XVII ст., книжкові ілюстрації почали набувати нового характеру. На

зміну візантійському стилю прийшов західноєвропейський реалізм. Значний вплив на українських граверів мали німецька, голландська та венеційська гравюри.

Існують різні види техніки для виконання гравюри. Головними з них є: дереворит, лінорит, офорт і літографія.

ДОБА БАРОККО

З часів гетьманування Мазепи (кінець XVII — початок XVIII ст.) був період інтенсивного розвитку граверства. Під впливом бароково-го стилю праця граверів набула характеру складних мистецьких творів. У них зустрічаємо барокове уподобання до символів із алегоричним змістом, великої кількості фігур і пишної рослинної орнаменталії. До розквіту граверства в Україні спричинились майстри, які поглибивши свою освіту в Західній Європі,

“Акафіст” — видання друкарні Києво-Печерської лаври. 1625 р.

поширили нову техніку гравірування в Україні. З кінцем XVII ст. гравірування на металі поступово витіснило давню техніку деревориту.

Крім книжкової гравюри виготовляли й окремі композиції — естампи, які друкували на великому папері і подібно до картин. Тематика естампів була різноманітною: сцени з Біблії, краєвиди міст, монастирів та відомих будівель і т.п. Велику популярність мали також так звані “тези” на прославу політичних та церковних діячів. Заслуженого діяча зображували в колі святих та по-статей з історії, а внизу виписували віршовану присвяту.

Київ був у той час провідним осередком граверства. Там плекали гравюру в Могилянській Академії і малярській школі Печерської Лаври. Іншими осередками граверства були Чернігів, Львів та Почаївський монастир. Багато

Успенський собор Києво-Печерської лаври. 1623 р.

мистців їхало за кордон удосконалювати свою техніку. Своїм високим рівнем українське граверство поширювалось далеко поза Україну: Польщу, Литву, Білорусь, Молдавію, Румунію і найбільше в Росію.

Доба барокко дала ряд визначних українських граверів. Серед них:

ОЛЕКСАНДЕР ТАРАСЕВИЧ — найвизначніший тогочасний гравер на цілу Східню Європу. Тарасевич був основоположником української школи граверства і виховав цілу плеяду майстрів. Він ілюстрував багато книжок і виконав багато "тез" на прославу різних діячів, гербові композиції (родовідні дерева), атласи і т. д. Він був монахом Печерської Лаври та очолював її друкарню.

ІВАН ЩИРСЬКИЙ — автор ряду тез, пройнятих патріотичним змістом, на честь діячів того часу,

НИКОДИМ ЗУБРИЦЬКИЙ — автор відомої гравюри "Оборона Почаївського монастиря від турків",

ЛЕОНІД ТАРАСЕВИЧ — творець серії ілюстрацій до Києво-Печерського патерика, що зображають життя святих ченців Печерської Лаври. Він теж автор відомого портрета Мазепи.

ІВАН МИГУРА. Використовував елементи народного мистецтва, головне в його декоративних обрамленнях текстів. І. Мигура — автор великої гравюри на честь гетьмана Мазепи, на якій зображені церкви, уфондовані Мазепою.

Пояснення слів

відтиснути — to imprint, press out

дереворит — woodcut

естамп — engraving, a print

мідерит — incision on copper

привабливий — attractive

рукопис — manuscript

сталерит — engraving made by using a metal plate

удосконалити — to perfect

гравюра — engraving

друкарство — printing

лінорит — (linoleum) print

основоположник — founder

присвячувати — dedicate

Закріплення

1. Що таке граверство? Чим граверство відрізняється від способу творення графічного мистецтва у княжій добі?
2. Яке місто було першим центром українського граверства? Хто займався виданням книжок на церковно-слов'янській мові в тому місті?
3. Які міста та монастирі були головними осередками українського друкарства й граверства в добах ренесансу й барокко?
4. Як змінилася українська графіка в добах ренесансу й барокко? Що вплинуло на цю зміну?
5. Назвіть кілька визначних українських графіків бароккової доби.
6. Хто вважається найвизначнішим українським графіком доби барокко?

Творче домашнє завдання

Розгляньте гравюру "Притча про багатія і смерть" (на початку цієї лекції) з книги "Учительне євангеліє". Прочитайте вірш визначного поета доби ренесансу Кирила Транквіліона Ставровецького "Лікарство розкішникам цього світу" дайте відповіді на питання.

О, смерте несподівана,
Ти мене, пана багатого,
Неприготованим сьогодні застала,
І все моє гарне і любе забрала,
І на віки від очей моїх у темряві сховала!
Де нині мої замки муровані, коштовні?
І палати мої світлі, гарно розмальовані?
І гаманці, грішми-злотом наладовані?
І убрання дорогими шовками гафтовані?

О, смерте, жорстока і гнівлива,
Мені горе робити скваплива,
Несподівано ти все від мене забрала
І мене між гидкі трупи поклала.

Ще вчора в моїм домі радість панувала,
Музики так весело пригравали,
Мої друзі гарні пісні радісно співали,
І на трубах мідяних грали-вигравали,
З дівчатами солодкими любо танцювали,
Вином-медом срібні шклянки щедро наливали;
Столи мої присмаками й питвом були вкриті,
Кругом гості засідали славні, знамениті.
А сьогодні — все те гарне навіки минуло,
І багатство, і вся слава, — як би їх і не було.
Замість цього — усього злого прийшло панування:
Страх, і болі, і терпіння, й гірке нарікання.

1. Що думали автори вірша і гравюри?
2. У гравюрі бачимо намагання мистця усучаснити картину. Кого автор бачить в особі багатія?

Творче завдання

1. У гравюрі Щирського бачимо грецьку богиню. Яка це богиня і яка її тут роль?
2. Яким зображає гетьмана Мазепу у своїй гравюрі Мигура?
3. Яке пов'язання Мазепи до церков вгорі гравюри Мигури?

Іван Мигура. Прославлення гетьмана
І. Мазепи. 1700 р.

Іван Щирський. Теза на честь
Прокопа Колячинського. 1690-і рр.